

Київський університет імені Бориса Грінченка
Історико-філософський факультет
Кафедра політології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
Олексій ЖИЛЬЦОВ
2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПРИКЛАДНІ ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ:
МАС-МЕДІА І ПОЛІТИКА

для студентів

спеціальності	052Політологія
освітнього рівня	першого (бакалаврського)
освітньої програми	052.00.01Політологія

Київ – 2021

Розробник:

Бульбенюк Світлана Степанівна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладач:

Бульбенюк Світлана Степанівна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри політології Історико-філософського факультету

Протокол № 1 від 15.09 2021 року

Завідувач кафедри Ткачкова Т.К.

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми 17.09. 2021 р.

Гарант освітньої програми Ткачкова Т.К.

Робочу програму перевірено

18.09.2021 р.

Заступник декана В.М. Завадський

Пролонговано:

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), « __ » _____ 20__ р., протокол № _____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), « __ » _____ 20__ р., протокол № _____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), « __ » _____ 20__ р., протокол № _____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), « __ » _____ 20__ р., протокол № _____

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	Денна	заочна
Вид дисципліни	Обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	Українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	2/ 60	
Курс	3	
Семестр	6	
Кількість змістових модулів з розподілом:	2	
Обсяг кредитів	2	
Обсяг годин, в тому числі:	60	
Аудиторні	32	
Модульний контроль	4	
Семестровий контроль	-	
Самостійна робота	28	
Форма семестрового контролю	Залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу – формування системи знань про основні етапи й особливості розвитку мас-медіа в контексті політики.

Дисципліна спрямована на формування таких програмних компетентностей освітньої програми підготовки.

ЗК-02	Знання предметної області та розуміння професійної діяльності. Володіння базовими загальними знаннями в сфері політичної науки, основними політологічними поняттями, знання закономірностей та тенденцій функціонування політичних систем, різних форм держав.
ФК-02	Базові знання нормативної та позитивної політичної теорії, політичного аналізу, порівняльної та прикладної політології: <ul style="list-style-type: none">– фундаментальні знання з політичної теорії до розв’язання кількісних та якісних задач з аналізу політики та поточного політичного аналізу;– ключові принципи функціонування та закономірності розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, політичної поведінки, політичної культури та ідеології, світової політики та політики окремих країн і регіонів;– базові особливості реалізації влади у різних політичних системах, їх соціально-економічного, історичного та соціокультурного контексту функціонування та взаємодії.
ФК-03	Вільне володіння базовим категорійно-поняттєвим та аналітично-дослідницьким апаратом сучасної світової політичної науки: <ul style="list-style-type: none">– теоретико-методологічна та категоріальна обізнаність загальнонаукових та спеціальних методів та дослідницьких підходів, розуміння етико-практичної значущості політичного знання;– ключові політологічні поняття, теорії і методи аналізу владно-політичних відносин політичних акторів, інститутів та ідей відповідно до певного історичного або сучасного контексту;
ФК-04	Здатність використовувати сучасні політологічні теорії, концепти та методи для аналізу політики на місцевому, національному та міжнародному рівні.

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН-01-з	Розуміння предметної області та базової специфіки професійної діяльності: <ul style="list-style-type: none">– знання класичних і сучасних теорій політики;– знання основних принципів і підходів до аналізу структури політичних систем, класифікації політичних режимів, природи і сутності політичної та державної влади;– знання теорій походження та моделей держави;– знання структури і функцій системи державного управління.
ПРН-03-з	Базові знання нормативної та позитивної політичної теорії, політичного аналізу, порівняльної та прикладної політології.
ПРН-01-у	Застосовувати критичне мислення, раціональну аргументацію, аналіз та синтез у сфері державної/публічної/практичної політики.
ПРН-02-у	Вільно володіти базовим професійним категорійно-поняттєвим та аналітично-дослідницьким апаратом сучасної світової політичної науки.

ПРН-03-у	Застосовувати ключові політологічні поняття, теорії та методи до аналізу владно-політичних відносин політичних акторів, інститутів та ідей відповідно до певного історичного або сучасного контексту.
ПРН-04-у	Використовувати сучасні політологічні теорії, концепти та методи для аналізу політики на місцевому, національному та міжнародному рівні.
ПРН-03-с	Спілкуватися та презентувати свої ідеї широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань.
ПРН-04-с	Здатність до ефективної передачі інформації, ідей, аргументів, користуючись відповідним стилем та мовою, в т. ч. ділове листування, зрозумілою як фахівцям, так і нефаківцям.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					Самостійна
		Аудиторна:					
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль I.							
Феномен мас-медіа та їхня історична еволюція							
Тема 1. Масове суспільство і масова культура: роль медіа в їхньому формуванні і розвитку.	6	2					4
Тема 2. Види мас-медіа та їхнє місце у політичному процесі.	8	2		2			4
Тема 3. Етапи розвитку інституціоналізації медіаполітичного простору України.	10	2	2	2			4
Модульний контроль 1	2						
Разом	26	6	2	4			12
Змістовий модуль II.							
Технології впливу ЗМІ на політичний процес							
Тема 4. Мас-медіа як «четверта влада» і як знаряддя пропаганди.	6	2					4
Тема 5. ЗМІ як елемент публічної політичної комунікації.	8	2		2			4
Тема 6. Проблеми політико-правового регулювання діяльності ЗМІ.	8	2		2			4
Тема 7. Інформаційна політика держави на сучасному етапі.	10	2	2	2			4
Модульний контроль 2	2						
Разом	34	8	2	6			16
Усього	60	14	4	10			28

5. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Феномен мас-медіа та їхня історична еволюція

Тема 1. Масове суспільство і масова культура: роль медіа в їхньому формуванні і розвитку

Класичні концепції мас і натовпів, поняття масового суспільства та масового споживання. Інформація як об'єкт масового споживання. Медіа як суб'єкти творення інформації. Соціально-психологічні фактори появи мас-медіа (види передачі ідей і думок, аудіовізуальна еволюція сприйняття людиною інформації). Репортер і журналіст як професія.

Основні поняття теми:

масове суспільство, масова культура, інформація, медіа.

Тема 2. Види мас-медіа та їхнє місце у політичному процесі

Друковані види засобів масової інформації (газети, листівки), їхня еволюція. Причини занепаду друкованих ЗМІ. Кіно і телебачення. Інтернет та соціальні мережі. Особливості їхнього функціонування.

Основні поняття теми:

засоби масової інформації, кіно, телебачення, Інтернет.

Тема 3. Етапи розвитку інституціалізації медіаполітичного простору України

Перші українські газети та їхня політично-просвітницька роль. Стан преси в радянській Україні. Пострадянська інституціалізація ЗМІ, поява медіа-холдингів. Партийна преса та її роль в українських виборах. Історія інтернет-ЗМІ в Україні.

Основні поняття теми:

ЗМІ України, медіа-холдинги, Інтернет-ЗМІ в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

Технології впливу ЗМІ на політичний процес

Тема 4. Мас-медіа як «четверта влада» і як знаряддя пропаганди

Мас-медіа в умовах демократичних і тоталітарних політичних режимів. СМІ як організатори суспільного діалогу або як підбурювачі до соціальних криз. Роль ЗМІ в політичній пропаганді: досвід тоталітарних режимів в нацистській Німеччині та СРСР. Поняття пропаганди та її історична роль. Роль ЗМІ у формуванні і висловленні громадської думки. Проблема маніпуляції масовою свідомістю засобами ЗМІ.

Основні поняття теми:

мас-медіа, «четверта влада», пропаганда, громадська думка.

Тема 5. ЗМІ як елемент публічної політичної комунікації

ЗМІ як організатори діалогу політиків та суспільства. Поняття політичного дискурсу, особливості відображення політичного дискурсу у ЗМІ. Особливості роботи прес-служб, парламентських кореспондентів, особливості передвиборчих дебатів: світовий та український досвід.

Основні поняття теми:

засоби масової інформації, політичний дискурс, прес-служба, дебати.

Тема 6. Проблеми політико-правового регулювання діяльності ЗМІ

Конституція України та Закон України «Про ЗМІ» про право громадян на інформацію. Проблема довіри до ЗМІ. Проблема свободи слова та умови її обмеження (державна таємниця, редакційна політика, період воєнного стану, державна цензура, самоцензура). Політичні та економічні механізми регулювання свободи слова: світовий та український досвід.

Основні поняття теми:

конституція України, Закон України «Про ЗМІ», свобода слова, цензура.

Тема 7. Інформаційна політика держави на сучасному етапі

Зміст та основні концептуальні підходи до державної інформаційної політики. Інформаційна політика та проблеми національної безпеки. Поняття «гібридної війни» та особливості протидії їй. Вплив державної інформаційної політики на сфери суспільного життя.

Основні поняття теми:

державна інформаційна політика, національна безпека, «гібридна війна».

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекції	1	3	3	4	4
Відвідування семінарських занять	1	1	1	1	1
Відвідування практичних занять	1	2	2	3	3
Робота на семінарському занятті	10	1	10	1	10
Робота на практичному занятті	10	2	20	3	30
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25
Разом			76		93
Максимальна кількість балів: 169					
Розрахунок коефіцієнта: $100/169=0,59$					

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Різновидами самостійної роботи є:

- вивчення лекційного матеріалу;
- самостійне опрацювання за відповідними темами окремих питань з навчальної дисципліни;
- робота з рекомендованою основою і додатковою літературою;
- підготовка доповідей, підготовка до обговорень за відповідними темами на семінарських заняттях;
- індивідуальна та групова робота на практичних заняттях;
- підготовка творчих робіт (реферат, есе, виступ на конференції та ін.);
- систематизація теоретичних та практичних знань перед модульними контрольними роботами.

Критерії оцінювання – кожна робота оцінюється у 5 балів.

№	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів
1.	Глибина і повнота розкриття завдань	2 бали
2.	Повнота використання рекомендованої літератури	1 бали
3.	Обґрунтування висновків	0,5 бали
4.	Грамотність, стиль викладу, оформлення роботи	1 бал
5.	Обсяг виконаної роботи	0,5 бал

Завдання для самостійної роботи за темами:

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	Бали
Змістовий модуль I. Феномен мас-медіа та їхня історична еволюція		12	15
1	В контексті першої теми студенти повинні самостійно опрацювати книги М. Маклюєна «Галактика Гутенберга» і «Розуміння медіа».	4	5
2	В контексті другої теми студенти повинні самостійно опрацювати книги Н. Хомського «Тиха зброя для спокійних війн» і С. Кара-Мурзи «Маніпуляція свідомістю».	4	5
3	В контексті третьої теми студенти повинні самостійно опрацювати книги М. Кастельса «Влада комунікації» і Г. Почепцова «Теорія комунікації».	4	5
Змістовий модуль II. Технології впливу ЗМІ на політичний процес		16	20
4	В контексті четвертої теми студенти повинні самостійно опрацювати книги: Е. Бернейса «Пропаганда» і Г. Почепцова «СРСР: країна, створена пропагандою».	4	5
5	В контексті п'ятої теми студенти повинні самостійно опрацювати та проаналізувати книги М. Какутані «Смерть правди» і М. Наїма «Занепад влади».	4	5
6	В контексті шостої теми студенти повинні самостійно опрацювати книги Е. Ноель-Нойман «Громадська думка. Відкриття спіралі мовчання та В. Денисенка та Ю. Вишневського «Політики не брешуть. 10 законів взаємодії політиків і виборців».	4	5
7	В контексті сьомої теми студенти повинні самостійно опрацювати колективну монографію «Гібридна війна: in verbo et in praxi» і монографію «Світова гібридна війна: український фронт» під редакцією В. Горбуліна.	4	5
Разом		28	35

6.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

Навчальні досягнення студентів з дисципліни оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок, розширення кількості підсумкових балів до 100.

Оцінка за кожний змістовий модуль включає бали за поточну роботу студента на семінарських заняттях, за виконання індивідуальних самостійних завдань, за модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в електронному вигляді або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- а) *Методи усного контролю*: робота в малих групах, інтерактивні презентації, індивідуальний контроль, брифінг, дискусія, розгляд проблемних питань, фронтальне (комбіноване) усне опитування, колоквиум, ігрові ситуації, контрольна співбесіда з проблеми модуля, тренінг, підбір власної бібліотеки, складання тез.
- б) *Методи письмового контролю*: вхідні тести, практикум, контрольна робота, розробка графіків, таблиць, схем, діаграм, презентація особистого проекту, міні-диктант з визначення термінів, контрольна робота, творчі (дослідницькі) завдання, підготовка письмових відповідей на проблемні питання.
- в) *Комп'ютерного (дистанційного) контролю*: мережеве навчання, консультаційного форуму, практичних робіт в асинхронному режимі, навчального проекту (моделювання політичного процесу чи явища) в синхронному режимі, хмарні технології, заняття з представленням знань та умінь моделі кореспондентського навчання, проект з залученням SMART-технологій.
- г) *Методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти дисципліни (п. 7), де зазначено види контролю і кількість балів за видами. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано нижче у таблицях.

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- *Методи усного контролю*: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік.
- *Методи письмового контролю*: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, реферат.
- *Комп'ютерного контролю*: тестові програми.
- *Методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- систематичність відвідування занять;
- своєчасність виконання навчальних і індивідуальних завдань;

- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності;
- виконання тестових завдань.

6.5 Орієнтовний перелік питань до заліку

1. Класичні концепції мас і натовпів, поняття масового суспільства та масового споживання.
2. Інформація як об'єкт масового споживання.
3. Медіа як суб'єкти творення інформації.
4. Соціально-психологічні фактори появи мас-медіа.
5. Види засобів масової інформації, їхня еволюція.
6. Історія інтернет-ЗМІ в Україні.
7. Мас-медіа в умовах демократичних і тоталітарних політичних режимів.
8. Роль ЗМІ в політичній пропаганді.
9. ЗМІ як організатори діалогу політиків та суспільства.
10. Конституція України та закон України про ЗМІ про право громадян на інформацію.
11. Проблема довіри до ЗМІ.
12. Проблема свободи слова та умови її обмеження.
13. Політичні та економічні механізми регулювання свободи слова: світовий та український досвід.
14. Зміст та основні концептуальні підходи до державної інформаційної політики.
15. Інформаційна політика та проблеми національної безпеки.
16. Поняття «гібридної війни» та особливості протидії їй.
17. Вплив державної інформаційної політики на сфери суспільного життя.

6.6 Шкала оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. Навчально-методична картка дисципліни

Разом: 60 год., із них: лекції – 14 год., семінарські заняття – 4 год., модульний контроль – 4 год., практичні заняття – 10 год., самостійна робота – 28 год.

Змістові модулі	Змістовий модуль I. Феномен мас-медіа та їхня історична еволюція (76 б.)			Змістовий модуль II. Технології впливу ЗМІ на політичний процес (93 б.)			
	Т.1	Т.2	Т.3	Т.4	Т.5	Т.6	Т.7
Лекції (теми, бали)	Л.1 (1 б.)	Л.2 (1 б.)	Л.3 (1 б.)	Л.4 (1 б.)	Л.5 (1 б.)	Л.6 (1 б.)	Л.7 (1 б.)
Семінарські заняття (теми, бали)			С.1 (11 б.)				С.2 (11 б.)
Практичні заняття (теми, бали)		ПР. 1 (11 б.)	ПР. 2 (11 б.)		ПР. 3 (11 б.)	ПР. 4 (11 б.)	ПР. 5 (11 б.)
Самостійна робота	СР до Т 1 (5 б.)	СР до Т 2 (5 б.)	СР до Т 3 (5 б.)	СР до Т 4 (5 б.)	СР до Т 5 (5 б.)	СР до Т 6 (5 б.)	СР до Т 7 (5 б.)
Поточний контроль (вид, бали)	МКР 1 (25 балів)			МКР 2 (25балів)			
Семестровий контроль	Залік						

8. Рекомендовані джерела

а) основні:

1. Мойсес Н.. Занепад влади. К. : BookChef, 2017. 448 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт. Під ред. В. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.
3. Яковлева Н. І. Пропаганда як складова політичної комунікації. К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. 212 с.
4. Лукашевич М. П. Основи соціології масової комунікації. К. : ІПКДСЗУ, 2009. 307 с.
5. Кальна-Дубінюк Т. П. Паблік рілейшнз: навч. посіб. для консалтингу. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. 204 с.
6. Kortti, Jukka (2019) Media in History. In Introduction to the Meanings and Transformations of Communication Over Time. N.Y. : Red Globe Press. URL :<https://cutt.ly/zEdSAqi>
7. Street, J. (2011). Mass media, politics and democracy. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

б) додаткові:

1. Бульбенюк С.С. Інформаційні виклики гібридної війни: що може протиставити Україна? Українське суспільство в умовах війни : виклики сьогодення та перспективи миротворення : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 9 червня 2017 р. / Донецький державний університет управління. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. 311 с. С. 245 – 249.
2. Бульбенюк С.С. Інформаційні технології як засіб конструювання соціального і політичного життя : сутність, загрози, виклики. Збірник «Наукові праці МАУП». Серія «Політичні науки». 2019. № 2 (58). С. 19 – 26.
3. Бульбенюк С.С. Медіа-комунікації у соціально-політичному просторі сьогодення. Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального : Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.; 31 березня 2020 р., м. Київ. Київ : КНЕУ, 2020. 150 с. С. 89 – 92. - [Електронний ресурс]. URL :<https://cutt.ly/qEdLbvk>
4. Бульбенюк С.С. Медіаосвіта як системна контрстратегія за умов тривалої гібридної війни. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Медіаосвіта як інструмент розвитку громадянського суспільства в Україні» ; Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, 29 листопада 2019 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2019. 181с. С. 64 -67.
5. Логунова М. Значення політичних комунікацій у здійсненні державного управління [Електронний ресурс]. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=619>
6. Пояркова Т.К. Військове протистояння України з Росією (2014-2015) у світлі різних типологій сучасних війн. Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Т. Шевченка. Думка / ред. І.С. Монолатій. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, 2015. № 3 (31). С. 9–17.

7. YouTube і політична інформація: мотиви використання [Електронний ресурс]. URL : <http://www.ua.ejo-online.eu/tag/youtube?print=pdf-search>
8. Hyman, H. (1993) *Mass Communication and Political Socialization*. Princeton : Princeton University Press, 274 p.
9. Jean, Chalaby (1996) *Journalism as an Anglo-American invention: a comparison of the development of French and Anglo-American Journalism, 1830s-1920s*. *European Journal of Communication*, 11/3, pp. 303–326. URL : <https://cutt.ly/3EdSV9v>
10. Lennart, Weibull (2003) *The press subsidy system in Sweden: a critical approach*. In N. Couldry & J. Curran (eds.), *Contesting Media Power*. Boulder: Rowman & Littlefield, pp. 89–107. URL : <https://cutt.ly/5EdDhxn>
11. Lind, William S. (2015) *4th Generation Warfare*. USA : Castalia House, 134 p.
12. O’Heffernan, P. (1991) *Mass Media and American Foreign Policy: Insider Perspectives on Global Journalism and the Foreign Policy Process*. Norwood : Ablex. 262p.
13. Seib, P. (2008) *The Al-Jazeera effect: How the new global media are reshaping world politics*. Washington D.C. : Potomac Books Inc., 2008. URL : <https://cutt.ly/zEdFiVe>
14. *Tenth Anniversary Joint Declaration: Ten Key Challenges to Freedom of Expression in the Next Decade*. URL : <https://cutt.ly/5EdFhwO>
15. Wasseem, Ahmad Q. (2019) *Fourth- and Fifth-Generation Warfare: Technology and Perceptions*. London. 216 p. URL : <https://cutt.ly/HEdD7UH>.
16. Poiarkova T. *Russian-Ukrainian War as the Strategy of Ukrainian Statehood Destruction*. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 7. Житомир-Київ-Краків : ФОП Євенок О. О., 2017. С.114–121.